

17
M. G. S.

Wälmenta Anmärkingar
Sistande på
Landtushållningens
förbättrande
3
Norra delen af Österbotn.

Med
Wederbörandes Samtycke wid Kongl. Acade-
mien i ÅBO,
Under
S. S. Theol. Doct. Oecon. Prof. Ledamot. af Kongl. Wasa
Orden, Kongl. Wetensk. Academiens och Wetensk.
Societ. i Upsala,

Herr PEHR KALMS

Inseende,

Utgifne och försvarade

af

JOHAN SIMELIUS,

Österbotninge.

3 Åbo Academiens Öfre Läro-Sal den Martii 1778.

ÅBO,

Tryckt hos Kongl. Acad. Boktr. J. C. Frenckell.

Capellanen uti Kalajokki Sockn och Niiwieska Capell,
Wälårewördige och Högwällärde
Herr JACOB SIMELIUS,

Min Huldaste Fader.

Om jag wid detta tilfälle skulle undgå, at för Allmänheten ådagalägga, så wäl de oförtjenta wälgärningar, hwilka jag af min Huldaste Fader åtnjutit, som ock den erkänsla och wördnad, som i mitt hjärta blifwit däråf upstånda; skulle man biligt kunna anse mig för den otacksammaste ibland menniskjor. Jag understår mig därföre, at i anledning häråf tilägna min Huldaste Fader, desse obetydelige blad; de tilhöra i sanning Eder, emedan de äro en ringa frukt, af den outtrödeliga möda och omsorg, som min Huldaste Fader haft osspård för min wälfärds befordrande. Så litet min penna kan fatta alla de wälgärningar, som jag af min Huldaste Fader åtnjutit, så litet är den ock tilböriligen i stånd, at uttrycka de tacksammaste och wördnadsfullaste känslor, jag däremot hysar i mit innersta. Det enda prof jag af denna min wördnad och erkänsla kan ådagalägga, äro mina hjertinnerliga önskingar, det tänkes Förshynen låta den stunden wara långt borta, som skulle tillsträcka ögonen på en så högst öm och Huld Fader. Den goda GUDen öfwerhope min Huldaste Fader med sin nåd och wälgärningar, så i tiden, som förnämligast i den sälla ewigheten. Under en sådan önskan framhårdar med djupaste wördnad

Min Huldaste Faders

Ödmjuktlydigste Son
JOHAN SIMELIUS.

Sndra icke G. E. at jag wägar til Allmänhetens bepröfwande utgifwa et ringa arbete, som syftar på Landthushållningens förbättrande i min Fosterbygd. Den kärlek, som naturens HERR nedlagt hos oss til de orter, där wi blifwit födde och upammade, är sanneyligen af den beskaffenhet, at äfwen den minsk betydande medborgaren tror sig finna et nöje deruti, at på något sätt bidraga til deras fördel och uplysning. Sjelswa åhogan och wiljan därtill, ehuru swag förmågan kunde wara, äro lika som wår själ medfödda. Denna lusten, at gagna min hembygd, har således til en del äfwen warit driffväderet til detta ringa arbetets utgifwande. Om jag därmedelst gjorde den samma någon wärkelig tjenst, om det skulle winna dess benägna omdömmet, och om man genom dessa omogna anmärkningar skulle finna på utvägar, til Landthushållningens förbättrande där på orten, wore det mig ej til mindre sågnad än upmuntran. Jag wil ej förmoda, det någon skal anse det för förnämligt af mig, til at weta omständliga mina Förfäders sedwänor, och at föreslå några förändringar wid deras Landt- och Åkerbruk, emedan mångsaldig erfarenhet wist, at de äldsta plågsederna ej altid äro de bästa, och at de oftast hafwa sit enda förswar af sin ålverdom, samt at de nyare Hushållare påfunnit många nyttiga förbättringar.

At en god Landthushållning är grund til et Samhälles timmeliga wälstånd, samt ynnigt riktar sina idkare, är en sak, i hwilkens bewisande jag så mycket mindre behöfwer uppehålla mig, som det blifwit bewist af så många, som skrifwit i

Landthushållningen. Våra Förfäder hafwa lämnat oss wackra efterdommen i denna Hushållnings delen, (a) ehuru det af någre oförståndige åswen i våra tider anses för det nedrigare folkets göromål. Det war ej owant för en Borgmästare i Rom, at wid Consulatets nedläggande gripa til plogen. Så wäl detta, som ock andra wackra efterdommen, utom den otwifwelaktiga nytta, som et rått skött Landbruk medförer, borde wara en tilräckelig upmuntran, at på alt möjligst sätt winlägga oss om Hushållningens uphjelpande. Då jag således des tänkt göra några enfsaldiga anmärkningar wid mina Landsmans landthushållning, så sträcker jag först min upmärksamhet til Åkerbruket.

§. 1.

Ångsbristen är det, som til en stor del afhållit Landbrukaren på åtskilliga ställen i Norra delen af Österbott, at besflita sig om förmerandet af sina Åkrar. De tycka det wara omöjligt, at sköta Landbruket utan öfwerflöd af ångar. De mena at det wore nästan ogjörligt, at föda boskapen med listet hö-förråd, och at följakteligen förmera sina åkrar, samt därigenom bringa sit Landbruk til större högd och fullkomlighet. Men om mina Landsmän wille besflita sig om, at wederböriligen sköta de ångar de hafwa, hwarom mera nedanförre i 5. §. Och om de wille med all idoghet samla alt sådant, som tjénar til Boskaps föda, och som omtalas i åtskilliga Hushållsböcker, samt omständeligen i Mag. GRANLUNDS Disputation, utgifwen här i Åbo 1766, om tjenliga ämnen til Boskaps föda wid insfallande foderbrist, så skulde de kunna åswen med mindre myckenhet ångar, framföda et anseeligt antal Boskap, och förskaffa sig ymnig gödsel til Årens förbättrande. Uti Kongl. Wetenskaps Acad. Handl. för

(a) Se Herr Mag. ELENII Disputation, utgifwen här i Åbo 1775, om det wärde hwari *Oeconomien* blifwit hållet af åtskilliga gamla folkslag.

för år 1758. pag 302, följ. wisas oß et ganska tydligt prof, huru mycket en eftertänksam och trefwen landtman i denna delen kan åstadkomma. Korteligen, när en förständig och flitig jordbrukare wil rått försöka, at föda Boskapen med granvis, löf, halm, flera slag af andra föraktade växter, och litet säd, med tilhjälps af något litet hö, så skal han finna, at Boskapen triffwas så wäl häraf, som någonsin af det wanliga stillnings-sättet med hö allenast. Til gödselens förmerande, kunde de efter Sawast-boernas sed, nyttja granvis, det de til en stor nytta framkaffa til sina ladugårdar, hwilket sedermera sönderhuggit och upblandat med den wanliga gödseln efter någon tid drages på åkern; dels kunde de samla tilhoppa tuswor, jord utaf fårr, med mycket annat, som med Boskaps gödseln blandat, och sedan i rättan tid på åkern fördr, gifwer den en ansenlig fructbarhet.

§ 2.

Breda åker-renar har jag widare trodt mig med alt skäl funnat uptaga, som et wärkeligt förhinder til hushållningens förbättrande i min fosterbygd. Den ringa winst mina landsmän tro sig åga af breda åkerrenar, nemligen at de där af få et godt och mustigt hö, är förmodeligen driffjädren til detta deras fel. Men at breda åker-renar wärkeligen äro skadeliga för Landtmannen, det kan hwar och en, som hållt har liten kundskap i Landt-hushållningen, tydeligen se; ty utom det at de draga mycken must ifrån åkern, så äro de och skadeliga ännu i det afseendet, at kålen länge om wåren blir därstädes liggande, och förhindrar bräddens tilwäxt och frodighet, och utom deß äro de som en damm, hwilken hindrar watnets afläpp, hwarföre det gemenligen händer, at wid renarne är swagare wäxt än midt uppå stycket, och om det om wintren ofta warit töwäder med frost emellan, är gemenligen all brodden död, som stått något nära til renarne; hwilket dageliga erfarenheten otwifwelaktigt bestyrker. Stora åkermän bruka därföre an-

tingen alsinga, eller och ganska smala åkerrenar, som altid ligga lägre än hufwa åkerstycket.

§ 3.

Såsom et til Landbrukets wansköttel ländande fel har jag ej eller underlåta kunnat at uptaga tjärutlörkningen missbruk, på flera orter. Ehuruwål jag ej alldeles kan eller böre påstå, det mina Landsmän helt och hållit borde afstå med detta näringsfånget, så för tjärans oumbärlighet i et samhälle, samt den stora winst wårt kära Fadernesland, från utlänningsen, medelst tjärans förnytrande, kan tilfalla; som ock för den orsaken, at til des tilwärlkande kunna använda en tid, som de ifrån sit Landbruk kunna äga öfrig; så kan jag dock ej undsgå, at anmärka, det denna näringsgren, på mångfalt sitt stasdar Landbruket och förhindrar des tilwärlt, då därmed på det sättet öfwerflödas, som hitintills ofta skedd; ty då en Landbrukare årligen tilwärlkar 70, 80, ja 100 tunnor tjära, med en liten folknummer, måste hans åker och ång nödwändig blifwa wanskött, och skogen obarmhertigt medtagen, isynnerhet nåde de största timmerstockar, ja sådane, som kunde användas til mastträd, därigenom förspilles och förödes, hwaraf händt, at bönderne härstädes redan hafwa på somliga ställen swåre efter stockar til husbyggnad. Denna hårda och nästan Barbariska skogens medfart borde sannerligen ömna hwar och en rättfänt och ömtänkt medborgare i anseende til den dyrbara egendom, som Naturens GÅRE lämnat oss uti våra skogar, och dem wi således ej borde förspilla på så wårdslösande sätt; den har och därför ibland andra ömnat Norra Österbottens Höghstberömlige Herr LandsHöfdinge och Riddare af Kongl. Swårds orden, JÄGERHORN, som ej allenast genom utgiffna warningar och Rundgörelser afrådt Allmoget i de under Hans Kyrelse belagne Socknar ifrån det öfwerflödiga och skogsöddande tjärubrännandet, utan ock til at befordra desse sina befallningars efterlesnad, med mycken flit och nogranhet låtit syna Deras så kallade fatwed. Som uti våra wanliga tjärodalas,
man

man ej får så mycket och så god tjära, som borde, emedan en stor del våra dels rinner ned i jorden, dels utblandas med aska, mull, och annat, och en del alldeles upbrännes; så wore önskeligt, om här i landet, sådana tjäro-ugnar invättades, som Herr Baron FUNCK, omständeligen beskriwit, och som redan med största fördel brukas på åskillige orter: ty genom dem ers hålles långt mera och långt bättre tjära, än genom våra wansliga tjärodalar; och man får dess utom i dessa ugnar en skön olja, och en så kallad tjäro-weja, hwilka i tjärodalar icke beskommas; at förtiga, det man äfwen därigenom får mera och utwaldare bränkfäl. Våra Tallskogar, som mer och mer dageligen aftyna, tyckes lika som ropa-til oss, at ej längre upskjuta med en så nyttig och fördelaktig invättning.

Alla dessa anstalter, ehuru wackra och goda de och kunna wara i sig sjelfwe, äro dock förmodeligen utan den påsyftade fullkomliga wärkan, så länge skogarne äro ofskiftade hemmansbrukare emellan, och då hwar och en följer at efter yttersta förmåga kunna använda dem sig til fördel. Stor-skiftet är således snart sagt, det enda medlet at bibehålla skogarna, hwilket widlyftigare finnes ådagalaadt i Herr Magister Tengströms Disputation utgifwen här i Åbo 1775, Om stor-skiftets nödwändighet i anseende til skogarnas bättre wård.

§ 4.

At mina Landsmän ofta tillägna sig mera mark än de hinna at rätt sköta, det har jag äfwen trodt mig kunna up- taga ibland de orsaker, som förhindra Landbrukets wälstånd. Hwar och en wet, huru swårt det är, at sköta mycken mark med en liten deremot swarande folk-nummer. Därföre borde de de hemmansbrukare, som äga litet folk, ej tillägna sig mera mark, än de hinna at tilbörligen wårda och upodla; ty de skada dermed sig sjelfwa, sina medborgare samt Kronan och hela Riket igemen. Sig sjelfwa, ty de kunna omöjligt bringa sit Landbruk til wälmakt, när de med få arbetare skola sköta widlyftiga ågor och intäkter och därföre betala dryga utlagor.

Sin

Sin nästa tilfoga de orätt, ty de tilägna sig ofta den jord,
 som kanske varit hans gramme mera af nöden och af honom
 kunnat bättre upodlas. Nybyggens irrättande förhindras här-
 igenom ögonstenciligen, hwilket gör at Kronan och Riket kom-
 ma til at lida gemensamt. Så detta som monga andra fel i
 Hushållningen, skulle dock bäst och säkrast rättas genom stor-
 skiftet, hwilket man aldrig nog ofta kan önska måtte komma til
 et skyndsamt slut.

§ 5.

De många och oduglige ångar, som flere i Norra delen
 af Österbotten hafwa, räknar jag ytterligare och i följe af föres-
 gående §, til de hinder, som äro i vägen för Landhushållnin-
 gens förbättrande. De låta gemenligen sina ångar blifwa och
 wara skogslupna, och at upfylla den höbreist de därigenom
 ofta måste kännas wid, låta de syna sig en stor myckenhet
 ångsmarker, hwilka då nödwändigt måste wanwårdas, och ti-
 den förspillas wid deras bärgande. Hwad stor skada en Landes-
 man har af skogs bewynda ångar, är en så klar sak at den ej
 tarhwar många bewis; ty när en ång är full med trån och
 buskar, så följer nödwändigt, at gråswårten är mindre, eme-
 dan trådens och buskarnas rötter, draga all närings-
 saften til sit underhåll, hwaraf gråset lider ansenligen. Dock wil jag
 ej råda at borthugga alla trån ifrån ångarna, ty någre löstrån
 gagna ången otwifwelaktigt, emedan de dels betaga med sin
 skugga solens starka hetta och brännande wårkan på gråsrö-
 terna, dels gifwa de medelst de afallna löfwen ången en god
 gödsel. De trån, som til detta ändamålet gwarlämnas på
 ången, böra dock ej wara til något stort antal, eller nära til
 hwarandra stående, så at de därigenom förhindra gråswårten;
 utan här och där spridda, samt af en hög och restig wårt; m. m.
 som en god hushållare därwid bör iaktaga. Däremot böra
 Barretrån, som tall gran och Een icke tålas på ångarna,
 ty deras årligen nedfallande barr göra, at gråswårten, under
 och nära til dem nästan alldeles dödas.

En

En orsak til odugliga ångar ligger ännu åfwen däruti, at de ofta och merendels bärgas föran höfvet hunnit mognas, hwaraf händer, at det så sällan kommer at spridas kring marken, och ångarna således ej tiltaga i frödighet och ymnigare gräsväxt, utan tvärt deremot blifwa ärligen allt sämre och sämre. Til rättelse i denna omständighet, kan ingen annan utväg gifwas, än at ången indelas ungefär i 10 delar, alt som man sielf wille, och den 10de delen af ången då skiftes wis lämnas slagen, til det at höfvet blifwit moget, då den först borde slås, och ången således genom det nedfallne fröet winna i bördighet och ymnigare afkastning. Wille en Landtman så ständigt fortfara med ångarnas bärgande, så skulle han med nöje se sin ång bliwa öfwer allt frödig och med gräs bewärdt. Ej mindre skadeligt för ångarne är den sed de fläste hafwa, at beta dem in på sednaste hösten, och liksåledes tidigt om våren, nästan så snart de blifwa bara; gräsrotterna trampas då på de upblötta och sankta ångar aldles sönder, wad blir stående i groparne efter Boskapens fötter, och rötter än widare bort gräsroten; om våren afbitas de framskjutande hjertbladen, hwarigenom medelst Solens torkande gräset tager ansenlig skada, och ofta döer bort: önskeligt wore at detta kunde botas.

§. 6.

Ändteligen har jag och trodt åfwen det wara et til Landtbrukets wanskötsel ländande fel, at Landtbrukarena uti norra delen af Österbottn icke bruka häckar och krubbor uti sina Gårdar och Fårhus, utan at höet utan afsamhet kastas i stora så kallade jäfwoor eller knippor ned på gälfwet för boskapen, hwarigenom en stor del af höet icke allenast förspilles och trampes med fötterna, hwarmedelst kreaturen få osmak för det, och lämna en stor del oätit, utan än det som icke är mindre betydande, höfvet, som faller ibland gödselen, förorsakar hövärd och ogräs ibland säden, til åkrarnas stora skada. Til föreskommande af desse betydande olägenheter, borde således hwar

och en Landthushållare i sina Får: och Fåhus inrätta krubbor eller häckar, hwarigenom han således kunde hafwa en anse-
lig besparing i sit hö-förråd, och se sina åkrar befriade ifrån
ogräs, och i botis af krubborna få samla höfröet, det han se-
dan kunde använda til föda för kreaturen.

Min Eringskurna tid och mina snäswa wilkor befalla mig,
at denna gången med stillatigande förbigå åtskillige andre fel
wid Landthushållningen uti min födelse-ort; och at således gö-
ra här et slut på de anmärkningar, hwarmed jag sökt at
gagna min hembygd. Om jag härutinnan winner mit ånda-
mål, så är det mig et särdeles nöje; jag smikrar mig och med
det hoppet, at min wälwilja och kärlek för Fosterbygden, al-
drig kan blifwa ansedd mig til last. Om jag understundom
felat i denna affhandling, hwarpå jag ej twiflar, så skal det
wara mig mer än mycket fört, om jag härmedelst gifwit an-
dre tilfälle, at härutinnan framgiffwa något bättre, och rättat
mina fel, ty det är ofta sant, hwad man plågar säga:

Nulla est disciplina, in qua errando non
discitur.

